

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.12.207](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.207)

УДК 336.1, 336.2

О. Л. Токарчук,
магістрант, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0001-8036-6405

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В УКРАЇНІ

О. Tokarchuk
Master's student, University of State Fiscal Service of Ukraine

PROBLEMS AND PROSPECTS OF STATE DEBT SERVICE IN UKRAINE

Стаття присвячена проблемам обслуговування державного боргу та перспективам їх вирішення. Розглянуто економічну та політичну сутність поняття «державного боргу». На основі статистичних даних проаналізовано основні тенденції стану державного боргу України за минулі періоди. Розкрито критерії максимально допустимого боргового навантаження, яке не перешкоджає повноцінному функціонуванню національної економіки. Досліджено структуру державного боргу та її вплив на економічний розвиток України. Досліджено вплив зовнішніх та внутрішніх економічних процесів на формування державного боргу України. Сформовано основні відмінності зовнішнього та внутрішнього державного боргу. Розглянуто проблеми у сфері обслуговування державного боргу та причини їх виникнення. Виділено ключові фактори, які вплинули на стрімке зростання державного боргу та визначено перспективи зменшення витрат на обслуговування державного боргу.

Public debt has a significant impact on the public finances. On the one hand, it can expand the financial potential of the state, and on the other hand it can affect the financial stability negatively. The purpose of this article is to identify problems in the servicing of public debt and to explain the prospects for their solution.

The relevance of the study lies in the problems of increasing the public debt of Ukraine. The article considers the economic and political ideas of the public debt concept. The main trends in the public debt of Ukraine for the last nine years are analyzed. The criteria of the maximum allowable debt burden, which does not interfere with the full functioning of the national economy, are revealed. The structure of public debt and its impact on the economic development of Ukraine is studied. The differences between the concepts of external and internal debt are formed. The problems in the field of public debt service and the reasons for their occurrence are considered. The key factors that influenced the rapid growth of public debt are highlighted. Peculiarities of public debt formation in the conditions of crisis economic phenomena are investigated. The constant budget deficit of Ukraine determines the growth of external borrowing, which negatively affects the financial stability of the state and the development of the domestic market of government securities. Due to the inefficient policy of servicing the public debt, the repayment of debt principal and interest in Ukraine is managed by new borrowings. This creates a crisis situation in the country, which suspends economic development, because borrowed funds from the state are used inefficiently. For example, during the period of excessive debt burden on the state budget, expenditures on economic activities, education, and health care are reduced. This study reveals the factors that have shaped

the current debt situation in Ukraine and the risks that result from it. It is crucial for Ukraine to invest borrowed money into fast growing sectors of economy which will help to generate income to pay back the principal of the debt and interest.

Ключові слова: державний борг; зовнішній державний борг; внутрішній державний борг; обслуговування державного боргу; боргове навантаження.

Keywords: public debt; external debt; domestic debt; debt service; debt burden.

Постановка проблеми. Розвиток глобалізаційних процесів обумовлює необхідність у формуванні державами більш стійких фінансових систем, які здатні миттєво реагувати на непередбачувані зміни в економічній сфері та виходити з мінімальною кількістю негативних наслідків під час кризових процесів. Ступінь економічної стійкості фінансових систем залежить від обсягів та структури державного боргу країни, його вартості та порядку обслуговування. Часто наявність державного боргу вважається негативною тенденцією, яке несе загрози фінансовій незалежності та економічній безпеці держави. Однак досвід багатьох розвинених країн свідчить про те, що наявність державного боргу сама по собі не є загрозою. Ключовим чинником є те, на які цілі спрямовується боргове фінансування. Найбільш дискусійним питанням в сфері боргової політики держави є проблема втручання транснаціональними та міжнародними структурами в історично сформовані функції держави.

Українська економіка залежить від боргового фінансування, а на тлі стабільної дефіцитності державного бюджету зростання пасивного державного боргу та витрат на його обслуговування є прямою загрозою для боргової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінка стану державного боргу України та аналіз проблем його обслуговування розкриті в роботах багатьох вітчизняних вчених. Дослідження динаміки процесів у сфері державного боргу представлені роботами таких науковців, як: Байк А.І., Огірко О. Т., Гошовська В. В., Масалітіна В. В. та інші. Бойко С. В. розкрив особливості асиметрії видатків на обслуговування державного боргу України. Степаненко С.В., Романькова О.М. приділи особливу увагу впливу державного боргу на економічний розвиток України. Стойко О. Я. та Шубенко І. А. у своїх працях проаналізували напрями оптимізації державного боргу України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що проблеми управління державним боргом активно досліджуються вітчизняними вченими, динамічні зміни економічного середовища потребують подальших досліджень саме у сфері обслуговування державного боргу.

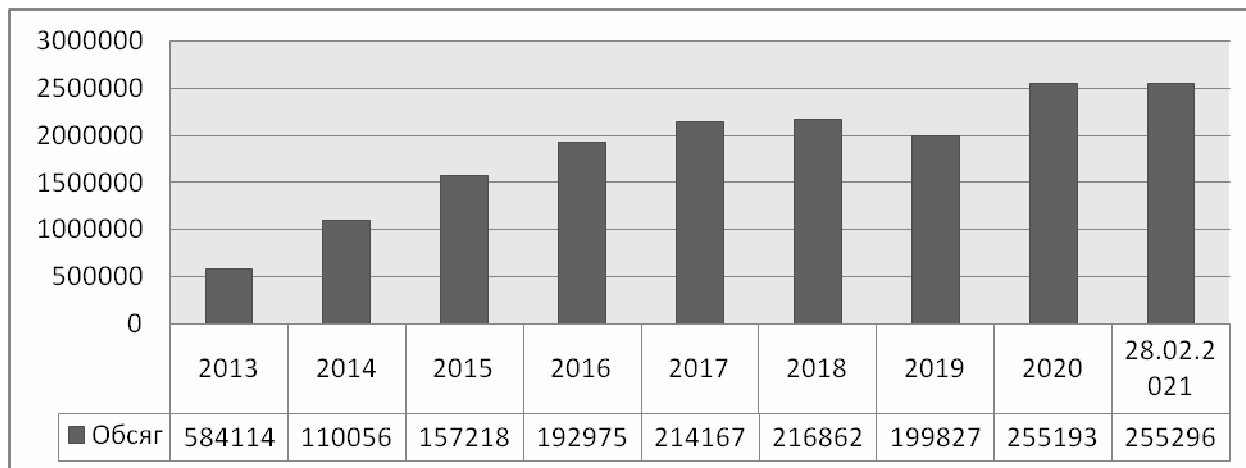
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення проблем в обслуговуванні державного боргу та обґрунтування перспектив їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність державного боргу, як політичного явища, доцільно розглядати зі сторони відносин, які виникають у процесі запозичення, при цьому держава виступає учасником системи кредитних відносин у ролі позичальника, або гаранта повернення кредиту. Якщо розглядати державний борг в економічних аспектах, то слід, зазначити, що це підсумок усіх заборгованостей держави, який включає усі прийняті та непогашені боргові зобов'язання держави.

В умовах критичної залежності позичальників від можливостей рефінансування накопичених боргів зростає ступінь економічної непевності. Відомо, що при волатильності глобального фінансового середовища чи при загостренні внутрішніх економічних проблем, уряд раптово може втратити доступ до позичкового фінансування, що в багатьох випадках ставало причиною валютних і боргових криз. З іншої сторони, кероване зростання державного боргу може здійснювати стимулюючий вплив на економіку у випадку ефективного інвестування коштів [8, с. 7].

Ситуація, яка склалась в Україні в останні роки характеризується зростанням динамічності боргових процесів, яке не відповідає законодавчим вимогам, адже в результаті впливу сучасних світових та вітчизняних економічних тенденцій економіка України почала проявляти борговий характер, що супроводжується: зниженням економічного зростання; зменшенням обсягів інвестиційних ресурсів; скороченням можливостей у сфері державного забезпечення та зниженням рівня політичної та фінансової незалежності.

Ключовим фактором зростання державного боргу є збільшення бюджетних витрат, тобто зростання бюджетного дефіциту.

Рис. 1. Обсяг державного боргу України за 2013-2021 рр, млн.грн.

Джерело: побудовано автором за даними [3]

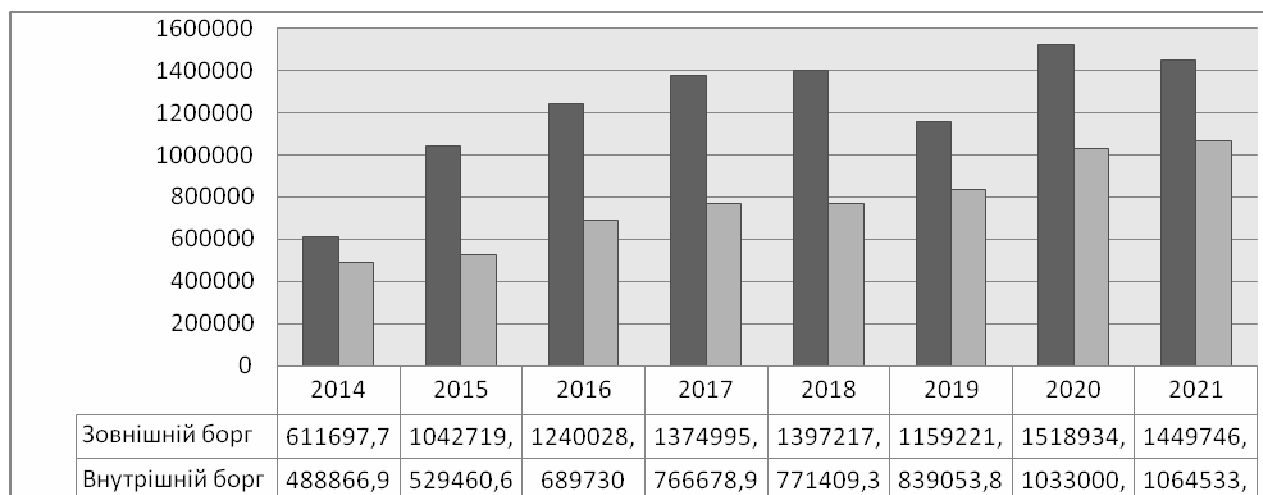
Відповідно до даних Рис.1 протягом 2014–2015 рр. відбулось стрімке зростання загального державного боргу майже у 2 рази, це є наслідком суттєвих кризових явищ, які виникли у різних сферах діяльності держави, а саме: накопичених дисбалансів в економіці, втрата територій та війна, що стало наслідком масштабного падіння економіки України. За допомогою реструктуризації боргу у 2015 р. Україна змогла стабілізувати боргову ситуацію. З 2015-2018 рр. в Україні спостерігалась стабільна динаміка зростання державного боргу, а у 2019 р. його обсяги зменшилися, але на початок 2021 р. знову спостерігається тенденція зростання, яка стала наслідком появи нових боргових зобов'язань.

В умовах зростання боргових зобов'язань держави видатки на їх обслуговування у подальших роках зростатимуть, що загострюватиме ризики розбалансування бюджетного фонду та скорочення фінансування інших функцій держави [2, с. 118].

Зазвичай, у структурі державного боргу підкреслюють зовнішній та внутрішній борг. Зовнішній державний борг передбачає заборгованість держави перед іноземними особами, міжнародними фінансовими організаціями та іншими державами. Внутрішній державний борг складає заборгованість, яка акумулюється всередині держави у національній валюті, тобто юридичними та фізичними особами, які функціонують в межах вітчизняної економіки. Внутрішній державний борг немає значного негативного впливу на економіку країни, оскільки під час сплати боргу за внутрішніми позиками не відбувається вивіз капіталу за кордон. Головним наслідком проведення політики запозичень на внутрішньому ринку є перерозподіл доходів в середині країни.

В середньому 60 % від загального обсягу державного боргу становить зовнішній борг, тобто в проаналізованій період структура залишається майже незмінною (Рис.2). Перевага зовнішнього боргу над внутрішнім свідчить про фінансову залежність національної економіки від міжнародних організацій та інших держав. У 2021 р. величина внутрішнього державного боргу зросла до 1 064 533,7 млн грн, це спричинено перевищенням обсягів розміщення облігацій внутрішньої державної позики над сумами їх погашення.

При аналізі стану державного боргу країни, необхідно враховувати, що однаковий обсяг коштів боргового зобов'язання для різних країн має цілковито протилежне значення для економічного розвитку. За міжнародними нормами, співвідношення державного боргу до ВВП при перевищенні 90% суттєво сповільнює економічне зростання, а при перетині межі в 60 % державним боргом прослідковується негативні зміни в напрямку економічної незалежності держави.

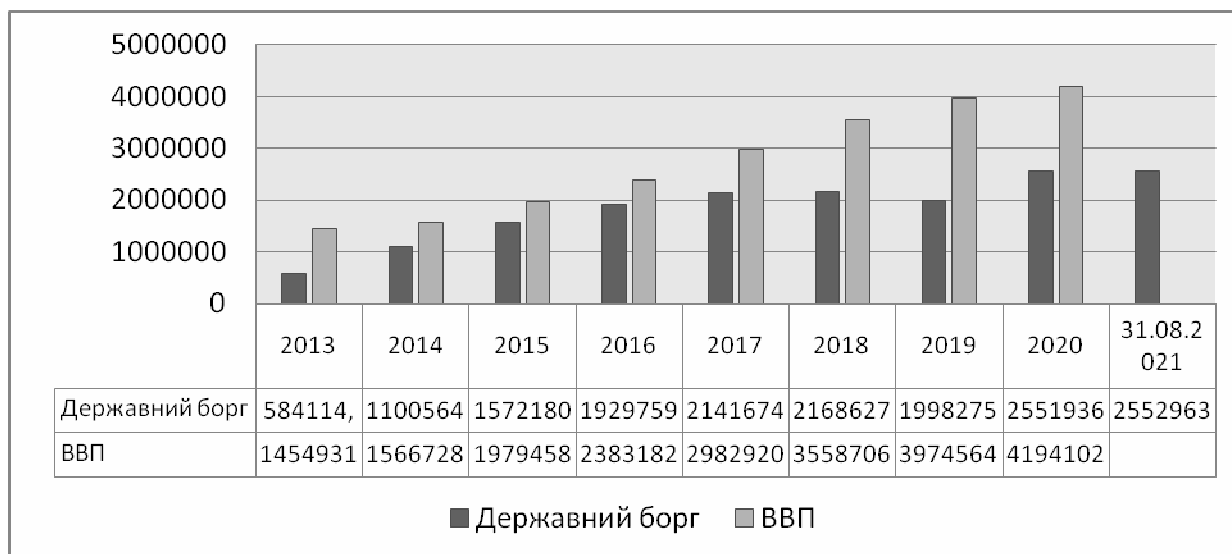

Рис. 2. Структура державного боргу України за 2014-2021 рр.,млн. грн

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Для боргової ситуації в Україні характерне зростання показника співвідношення державного боргу до ВВП, що, у свою чергу супроводжується втратою платоспроможності та збільшенням обсягів витрат на обслуговування боргу.

На даний момент, державний борг України становить майже 61% ВВП (Рис.3) , найбільш різкий стрибок у співвідношенні відбувся в період 2013-2014 рр, це пояснюється колосальними змінами економічного та політичного середовища, збільшенням обсягу видатків у певних сферах, наприклад військовій. Найбільше значення цей показник мав у 2016 р. (81,0%), найнижче — у 2019 р. (50%)

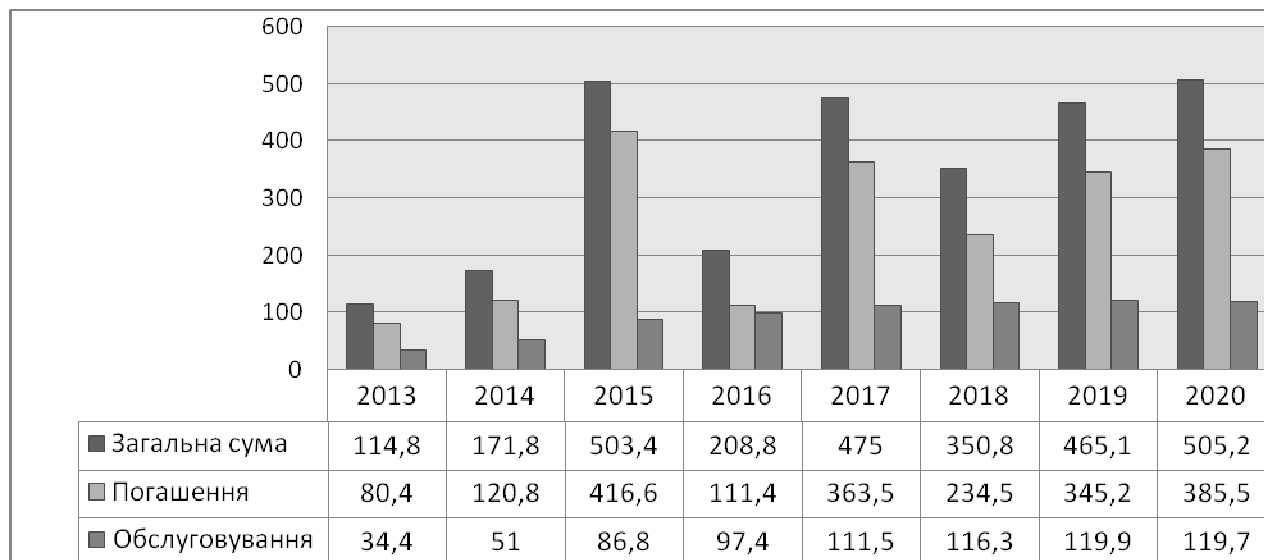

Рис. 3. Співвідношення державного боргу до ВВП період за 2013-2021 рр.,млн.грн

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Наявність боргу в державі передбачає виникнення певних негативних процесів та економічних збитків, адже потребує виконання боргових зобов'язань у вигляді відсоткових платежів. При різкому зростанні видатків на обслуговування державного боргу перед державою виникає проблема у збільшенні власних доходів, або перегляді видатків бюджету.

Обслуговування державного внутрішнього боргу країни здійснюється Міністерством фінансів України через банківську систему України шляхом проведення операцій з розміщення облігацій внутрішніх державних позик, інших цінних паперів, їх погашення і виплати доходу за ними у вигляді відсотків тощо [7, с. 131].

Рис. 4. Витрати на погашення та обслуговування держборгу за 2013-2020 рр., млн грн

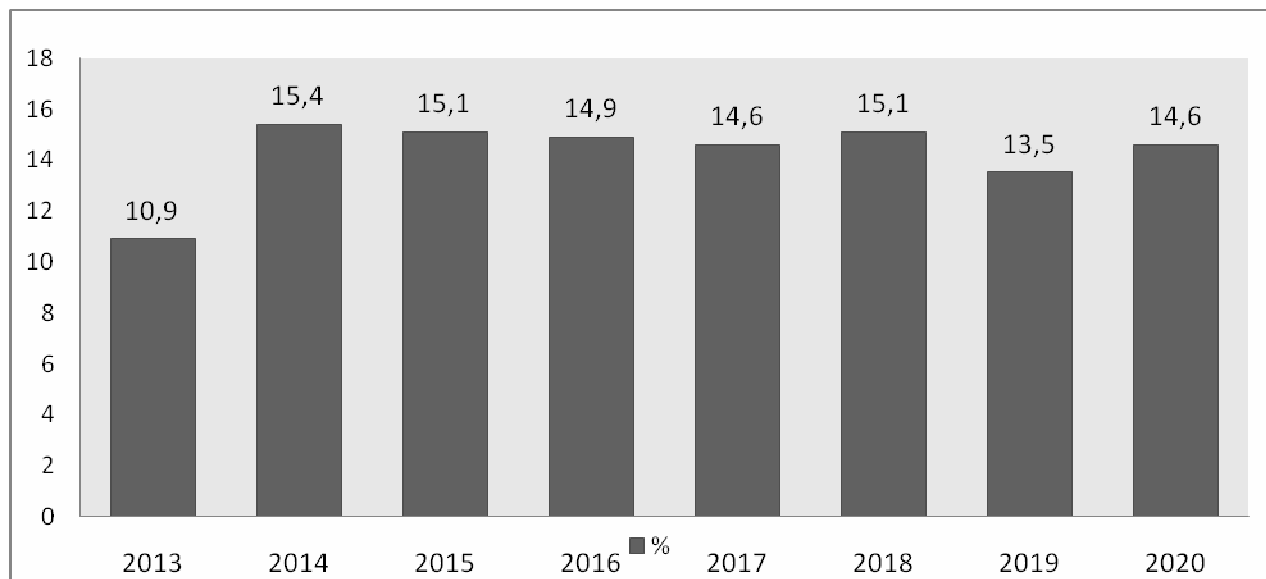
Джерело: побудовано автором за даними [4]

Загальна сума витрат на погашення та обслуговування боргу проаналізовано на Рис. 4. У період з 2013-2020 р. витрати зросли на 387,4 млрд грн, або у 4,5 рази. Найбільші боргові витрати країна мала у 2015 та 2020 рр., це супроводжувалось зростанням боргового зобов'язання, так як виплати проводились за рахунок запозичених коштів.

Великі обсяги витрат з обслуговування та погашення державного боргу супроводжуються проблемами у сфері мобілізації доходів бюджету, тому при оцінці боргового стану доречно визначити співвідношення витрат на погашення та обслуговування державного боргу до доходів бюджету.

Проблеми обслуговування державного боргу України не є винятковими, адже в історії відомі схожі сценарії розвитку подій економіки. Незважаючи на це, використання досвіду розвинутих країн з управління боргом є проблематичним, оскільки західна практика базується на принципах чистої конкуренції, відповідності ціни грошей на боргових та інвестиційних ринках, передбачуваності темпу кругообігу капіталу тощо [1, с. 244].

В Україні обсяги витрат на обслуговування державного боргу коливаються в середньому в межах 14% (Рис.5). При цьому спостерігаємо стабільну динаміку витрат.

Рис. 5 Співвідношення виплати відсотків за державним боргом до загального фонду державного бюджету за 2013-2020 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [3]

На даний момент, обслуговування державного боргу в Україні приносить великі витрати, що виступає фактором спаду економічного потенціалу, адже більша частина запозичень залучається для рефінансування боргів минулих періодів, а не інвестиційним інструментом.

Економіка України потребує значного обсягу інвестиційних ресурсів. Уряд має використовувати видатки для фінансування тих секторів економіки, які можуть бути «точками зростання» для національної економіки. На жаль, за останні два роки уряд скоротив інвестиції у нефінансовий сектор [10, с. 268].

До ключових причин, які зумовили зростання державного боргу України впродовж останніх років, можна віднести:

- подолання негативних наслідків економічної кризи 2014–2015 рр.;
- девальвацію національної валюти, яка призвела до зростання державного боргу та вартості його обслуговування;
- використання державних запозичень для покриття дефіциту державного бюджету, зумовленого збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу;
- необхідність формування золотовалютних резервів і підтримання їх розміру на оптимальному рівні;
- виділення з бюджету значних коштів для урегулювання військового конфлікту на сході країни; покриття дефіциту Пенсійного фонду України;
- невиконання планів надходжень від приватизації державного майна; надання державної підтримки державним підприємствам та комерційним банкам;
- виділення значних коштів на боротьбу з COVID-19 та ін. [9, с. 128]

Висновки. Отже, економічна ситуація в Україні, яка склалась за минулі роки демонструє, що одним із ключових факторів, який прямолинійно впливає на розвиток країни, є збільшення обсягів державного боргу, який складається із запозичень, що залучаються недостатньо вигідних умовах. Тому, зростання державного боргу України передбачає збільшення витрат його обслуговування.

Причиною різкого зростання обсягу державного боргу України витрат на його обслуговування є поглиблення дисбалансів в економічних процесах; нераціональне використання позичених коштів; поширення світових фінансових криз.

Таким чином, для формування більш стійкого боргового середовища України необхідно покращити сформовану структуру державного боргу, зробивши акцент на розвиток внутрішнього ринку цінних боргових паперів. Для отримання економічного ефекту від запозичених коштів потрібно інвестувати позикові кошти у точки росту економіки, що забезпечить генерування доходів, які будуть використані, у тому числі, і на погашення державного боргу.

Список літератури.

1. Бойко С. В., Гошовська В. В., Масалітіна В. В. Боргове навантаження на державний бюджет: довгострокові тренди та структурні асиметрії видатків. *Проблеми економіки*. 2020. №1. С. 241-249.
2. Західна О.Р., Баїк А.І., Огірко О.Т. Держборг України та його погашення. *Молодий вчений*. 2020. № 12. С.115-120.
3. Звітність державної казначейської служби України URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/2021-11> (дата звернення 19.10.2021).
4. Кондрацька Н. М., Дзюба В. І., Державний борг України: структура, динаміка та напрями його мінімізації. *Вісник НУВГП*. 2019. №2. С.59-68.
5. Омеляненко М. О. Модернізація політики управління державним боргом. *Економічна наука*. 2018. №1. С.49-53.
6. Романькова О.М. Дослідження сучасного стану та аналіз державного боргу України. *Економіка та суспільство*. 2021. №1. С. 25-38.
7. Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgova-politika> (дата звернення: 19.10.2021).
8. Степаненко С.В. Державний борг України та його вплив на основні соціально-економічні показники. *Всеукраїнський науковий журнал*. 2020. №1. С.5-10.
9. Стойко О. Я., Шубенко І. А. Оцінка стану державного боргу України та напрями його оптимізації. *Проблеми економіки*. 2021. №1. С.123-133.
10. Tatiana Paientko. Public debt in Ukraine: irrational management and risks leading to corruption. *Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2016. No 439. P. 265-273.

References.

1. Boiko, S. V., Hoshovska, V. V. and Masalitina, V. V. (2020), "Debt Burden on the State Budget: Long-Term Trends and Expenditure Structure Asymmetries", *Problemi ekonomiki*, vol. 1, pp. 241-249.
2. Zahidna, O. R., Baik, A. I. and Ohirko, O. T. (2020), "State debt of Ukraine and its repayment", *Molodiy vcheniy*, vol. 12, pp. 115-120.
3. Website of the State Treasury Service of Ukraine (2021), available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/2021-11> (accessed 24 October 2021).
4. Kondratska, N.M. and Dzhuba, V.I. (2018), "State debt of Ukraine: structure, dynamics and directions of its minimization", *Visnik NUVGP*, vol. 1, pp.59-68.
5. Omelyanenko, N.O. (2018), "The modernisation of Ukraine's public debt management policy", *Ekonomiczna nauka*, vol. 1, pp. 49-53.
6. Romankova, O. M. (2021), "Study of the current situation and analysis of the state debt of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 1, pp. 125-138.
7. Website of the Ministry of Finance of Ukraine (2021), available at: <https://mof.gov.ua/uk/borgova-politika> (accessed 19 October 2021).
8. Stepanenko, S. V. (2020), "Public debt of Ukraine and its influence on main socio-economic indicators", *Vseukrainskiy naukoviy zhurnal*, vol. 1, pp. 5-10.
9. Stoiko, O. Y. and Shubenko, I. A., Assessment of the State of Ukraine's National Debt and Directions of its Optimization", *Problemi ekonomiki*, vol. 1, pp. 123-133.
10. Paientko, T. (2016), "Public debt in Ukraine: irrational management and risks leading to corruption", *Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, vol. 439. pp.265-273.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2021 р.